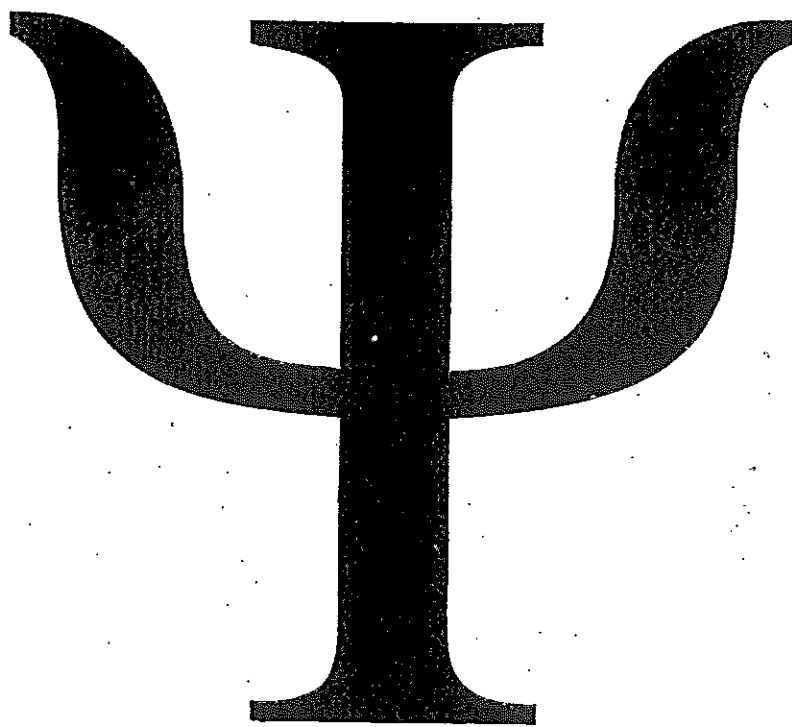

ČESKOSLOVENSKÁ PSYCHOLOGIE

ČASOPIS PRO PSYCHOLOGICKOU TEORII A PRAXI

ACADEMIA
ISSN 0009-062X

5 XL
96

OBECNÉ DIMENZE POPISU OSOBNOSTI V ČEŠTINĚ A V NĚMČINĚ¹⁾

MARTINA HŘEBÍČKOVÁ

Psychologický ústav AV ČR, Brno

FRITZ OSTENDORF

Fakultät für Psychologie und Sportwissenschaft, Universität Bielefeld

ABSTRACT

General dimensions of personality description in Czech and German languages

M. Hřebíčková, F. Ostendorf

Bipolar rating inventories developed by American authors in order to identify the Big-Five were translated into Czech and German. By analyzing 171 bipolar adjectives, several goals were pursued: (1) to confirm the existence of the expected structure of the Big-Five at bipolar rating scales in Czech and German; (2) to find out whether the factors derived from the analysis of the Big-Five markers have got the same meaning both in Czech and German; (3) to select appropriate feature descriptors representing particular dimensions of the Big-Five in Czech; (4) to establish a validating criterion for the interpretation of factors out of the representative set of dispositional adjectives.

The analysis of the main components of 171 bipolar scales at both self- and peer-ratings has provided us with five dominant factors in Czech as well as in German. The values of the congruence coefficients display the high rate of coherence in rating factors in both languages and groups. The extracted Czech and German factors can be interpreted in the sense of five-factor model, such as *Extraversion, Agreeableness, Conscientiousness, Emotional stability, and Imagination/Openness*.

key words:

Big-Five,
Big-Five markers,
intercultural comparison

klíčová slova:

Big-Five,
markery Big-Five,
interkulturní srovnání

ÚVOD

Při zkoumání rysů se vždy objeví snaha vymezit jejich nejmenší možný počet, který stačí obsáhnout rozmanitost osobnosti člověka. Stoupenci tzv. psycholexikálního přístupu (podrobněji Hřebíčková, 1993; Hřebíčková, Čermák, Osecká, 1993; Čermák, Hřebíčková, Osecká, 1994) se shodují v tom, že osobnost lze popsat faktory: 1. *Extraverte*, 2. *Přívětivost*, 3. *Svědomitost*, 4. *Emocionální stabilita* nebo *Neuroticismus*, 5. *Kultura, Intelkt, Otevřenost vůči zkušenosti* nebo *Imaginace* (např. Norman, 1963; Goldberg, 1990; McCrae, Costa, 1985; Ostendorf, 1990), které byly souhrnně pojmenovávány jako pětifaktorová struktura popisu osobnosti neboli Big-Five.

Goldberg (1981) předpokládá, že čím významnější jsou výše jmenované vlastnosti osobnosti v lidské interakci, tím více jazyků bude obsahovat termíny pro jejich pojmenování. Domnívá se, že Big-Five je univerzálním modelem osobnosti nejenom v americké angličtině a v kontextu americké kultury, ale předpokládá existenci Big-Five i v jiných jazycích a kulturách. Výzkumy dosud realizované v Evropě jeho předpoklad potvrzují. Pětifaktorová struktura popisu osobnosti byla zjištěna na základě analýzy reprezentativního seznamu přídavných jmen popisujících osobnost

¹⁾ Tato studie je součástí grantového projektu 406/93/1255 „Strukturální model osobnosti založený na lexikální analýze“ Grantové agentury České republiky.

Došlo: 28. 5. 1996; Psychologický ústav AV ČR, Veveří 97, 602 00 Brno, e-mail martina@di-or.ics.muni.cz, F. O., Fakultät für Psychologie und Sportwissenschaft, Abteilung für Psychologie, Universität Bielefeld, Postfach 100131, D-33501 Bielefeld, e-mail upsyf007@hrz.uni-bielefeld.de

v holandštině (De Raad, 1992), v němčině (Ostendorf, 1990), v ruštině (Šmeljev, Pochilko, 1993), v polštině (Szarota, 1995) a v češtině (Hřebíčková, 1996a). S dílčími odlišnostmi se potvrdila také v italštině (Caprara, Perugini, 1994; Di Blas, Forzi, 1994) a v maďarštině (Szirmák, De Raad, 1994). Ověřování platnosti pětifaktorového modelu ve španělštině (Iraegui, Anivarro, Quevedo-Aguado, 1994) a ve slovenštině (Ruisel, osobní sdělení, duben 1996) je rozpracováno.

Výzkum prezentovaný v této studii sleduje několik cílů:

1. Ověření existence Big-Five při analýze přídavných jmen reprezentujících pětifaktorový model popisu osobnosti (markery Big-Five).
2. Zjištění, zda faktory, odvozené z analýzy markerů Big-Five, mají v češtině i v němčině shodný obsah.
3. Vybrání vhodných rysových deskriptorů reprezentujících jednotlivé dimenze Big-Five, tj. vytvoření adekvátní metody pro měření pětifaktorové struktury v češtině.
4. Struktura vyvozená z analýzy markerů Big-Five bude sloužit jako validizační kritérium při interpretaci faktorů získaných z analýzy reprezentativního seznamu českých dispozičních deskriptorů²⁾. Předpokládali jsme, že pokud bude přeložen relativně velký počet proměnných užívaných k zjišťování Big-Five, zvýší se tím pravděpodobnost, že sémantický prostor jednotlivých faktorů v americké angličtině bude zastoupen v českém i v německém překladu a že se bude v obou jazycích replikovat pětifaktorová struktura popisu osobnosti.

METODA

Výběr a překlad bipolárních ratingových škál

Do češtiny a do němčiny byly přeloženy bipolární ratingové inventáře publikované W. T. Normanem (1963), L. R. Goldbergem (1989), R. R. McCraem a P. T. Costou (1987), D. Peabodym (1987), D. Peabodym a L. R. Goldbergem (1989). Dále byl přeložen seznam bipolárních škál (Peabody, 1984; 1987), které původně nebyly konstruovány pro měření pětifaktorového modelu, ale jejichž faktorová struktura byla D. Peabodym interpretována v rámci pětifaktorového modelu, a přídavná jména, která vytřídil O. John (1983, srov. John, Goldberg a Angleitner, 1984). Ratingový inventář obsahuje celkem 171 dvojic protikladných přídavných jmen.

Škály z anglického originálu do češtiny překládali nezávisle na sobě dva překladatelé – psychologové. Konečná verze českého seznamu byla vytvořena ve spolupráci obou překladatelů, usilujících o nalezení nejadekvátnější varianty překladu. Obdobný postup byl použit při konstruování německé verze inventáře.

Z bipolárních rysových deskriptorů byly vytvořeny škály, na kterých respondenti označovali, která z vlastností je lépe vystihuje (self-rating na bipolárních škálách). V jiném formuláři, obsahujícím tytéž škály, označovali respondenti, která z uvedených vlastností lépe vystihuje člověka, kterého dobře znají (peer-rating na bipolárních škálách). Self- a peer-rating byl zaznamenáván na šestibodové škále s rozpětím od -3 do +3, kde na obou koncích škály bylo vždy uvedeno jedno z dvojice protikladných přídavných jmen.

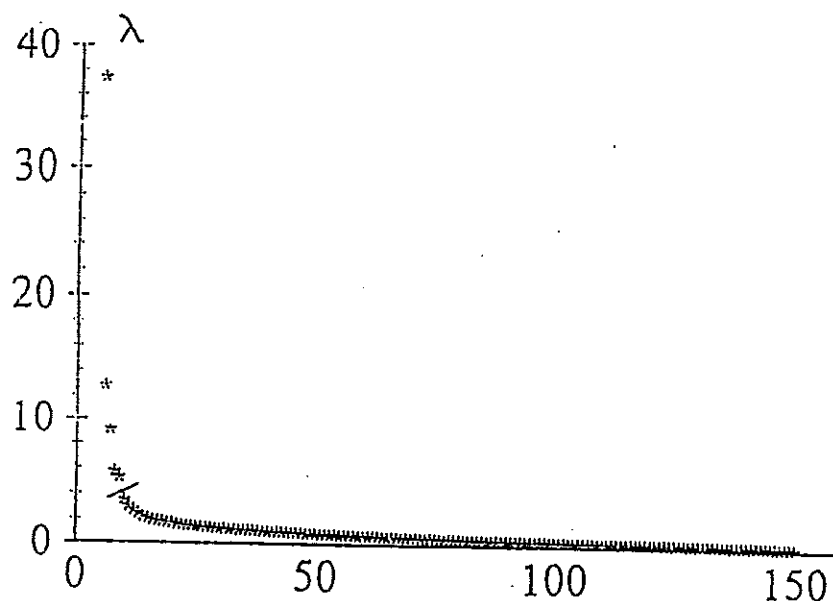
²⁾ Ze Slovníku spisovného jazyka českého byla vybrána všechna přídavná jména vhodná pro popis osoby nebo osobnosti (Hřebíčková, 1994). Tato přídavná jména byla klasifikována podle německého klasifikačního systému (Hřebíčková, Ostendorf, 1995). Z 366 přídavných jmen zařazených většinou posuzovatelů do kategorie Dispozice byly vytvořeny škály, na nichž respondenti prováděli sebeposouzení. Faktory odvozené z ratingu na základě reprezentativního seznamu českých dispozičních deskriptorů budou porovnány se strukturou odvozenou z přeložených markerů Big-Five a tak bude možné potvrdit nebo vyvrátit jejich interpretaci ve smyslu Big-Five.

Respondenti

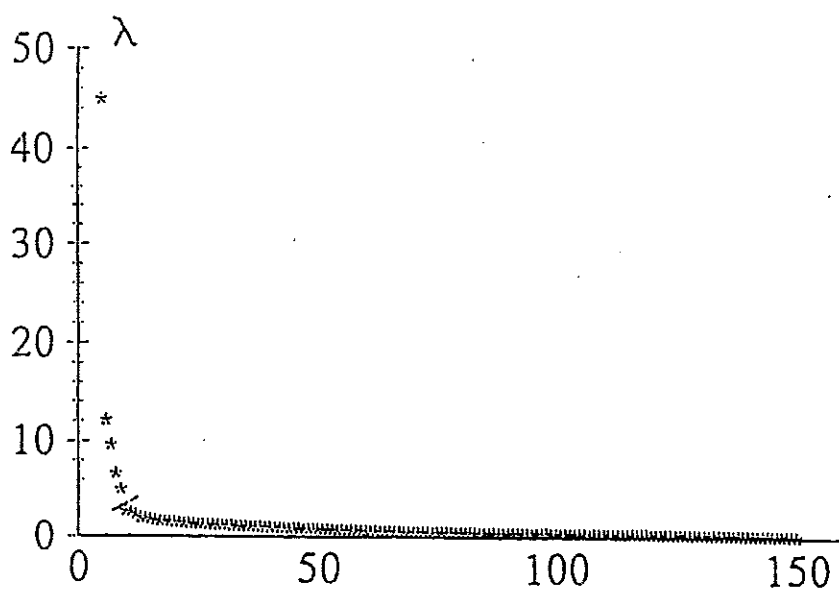
Self-rating provedlo v české verzi 368 a peer-rating 415 českých respondentů ve věku od 17-81 let (přůmerný věk 31,3 let). V německé verzi provedlo self-rating 401 a peer-rating 383 německých respondentů ve věku 15-81let (přůmerný věk 32,6 let.)

VÝSLEDKY

Pomocí faktorové analýzy (metoda hlavních komponent s rotací Varimaxem) bylo ve všech čtyřech souborech (self-, peer-rating, český, německý vzorek) extrahováno pět robustních faktorů.

Graf 1 Self-rating 171 bipolárních škál v češtině: Znázornění prvních 150 vlastních hodnot

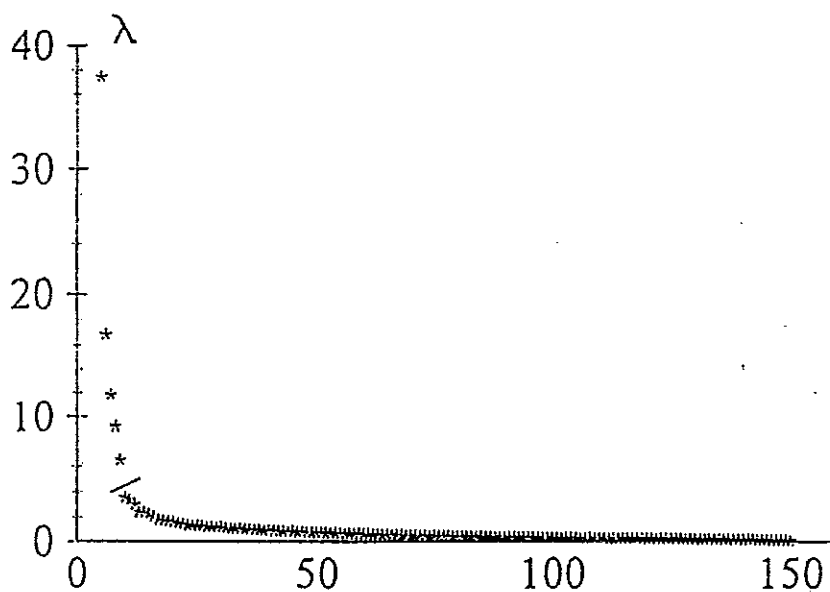
Graf 2 Peer-rating 171 bipolárních škál v češtině: Znázornění prvních 150 vlastních hodnot

Průběh prvních 150 vlastních hodnot při self- a peer-ratingu v češtině je zachycen v grafech 1 a 2. Grafy 3 a 4 zobrazují průběh prvních 150 vlastních hodnot při self- a peer-ratingu v němčině.

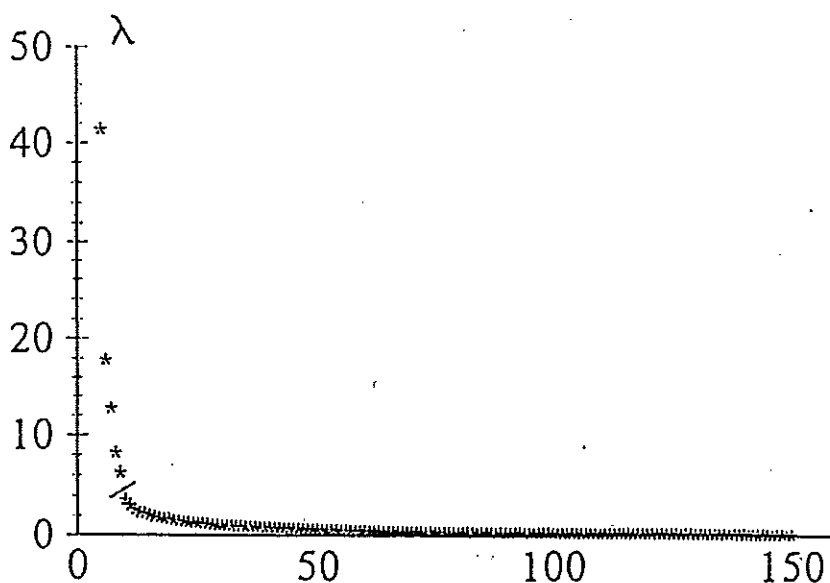
Prvních osm vlastních hodnot při analýze self-ratingu dosahuje v češtině hodnot: 37.4, 12.8, 9.1, 5.7, 5.3, 3.5, 3.0, 2.7; v němčině pak: 37.4, 16.8, 11.8, 9.2, 6.5, 3.5, 3.4, 3.0. Při analýze peer-ratingu je prvních osm vlastních hodnot v češtině: 45.0, 12.1, 9.6, 6.7, 5.0, 2.6, 2.6, 2.3 a v němčině: 41.4, 17.9, 12.7, 8.2, 6.3, 3.6, 3.0, 2.6.

Z uvedených údajů vlastních hodnot i na jejich grafickém znázornění je patrný „předěl“ mezi pátou a šestou hodnotou, tj. ve všech čtyřech souborech bylo extrahováno pět hlavních komponent, které byly rotovány Varimaxem (Kaiser, 1958).

V tabulce 1 jsou uvedeny vlastní hodnoty pěti rotovaných faktorů při self- a peer-ratingu v češtině a v němčině.

Graf 3 Self-rating 171 bipolárních škál v němčině: Znázornění prvních 150 vlastních hodnot

Graf 4 Peer-rating 171 bipolárních škál v němčině: Znázornění prvních 150 vlastních hodnot

Tabulka 2 obsahuje hodnoty rozptylu (v procentech), které vyčerpávají jednotlivé extrahované faktory při analýze self- a peer-ratingu v češtině a v němčině. V němčině v self- i v peer-ratingu vyčerpává nejvíce rozptylu faktor *Svědomitost*, za ním následují faktory *Extraverze*, *Přívětivost*, *Imaginace/Otevřenost* a *Emocionální stabilita*. V českém self-ratingu je pořadí faktorů podle procent vyčerpávaného rozptylu následující: *Svědomitost*, *Extraverze*, *Přívětivost*, *Emocionální stabilita* a *Imaginace/Otevřenost*; v peer-ratingu v češtině je toto pořadí: *Přívětivost*, *Svědomitost*, *Extraverze*, *Imaginace/Otevřenost* a *Emocionální stabilita* (srov. tabulka 2).

Tab. 1 Analýza hlavních komponent 171 bipolárních ratingových škál (self- a peer-ratingu v češtině a v němčině). Vlastní hodnoty pěti Varimaxem rotovaných faktorů

	Čeština		Němčina	
	SR	PR	SR	PR
Extraverze	16.72	17.09	19.55	17.95
Přívětivost	15.37	20.10	15.20	16.64
Svědomitost	17.13	19.26	19.96	23.11
Emocionální stabilita	10.61	9.47	13.46	13.09
Imaginace/Otevřenost	10.50	12.46	13.64	15.71

Poznámky: SR = self-rating; PR = peer-rating. Počet respondentů: self-rating čeština $N = 368$, peer-rating čeština $N = 415$, self-rating němčina $N = 401$, peer-rating němčina $N = 383$.

Tab. 2 Analýza hlavních komponent 171 bipolárních ratingových škál (self- a peer-ratingu v češtině a v němčině). Rozptyl (v procentech), který vyčerpávají jednotlivé faktory

	Čeština		Němčina	
	SR	PR	SR	PR
Extraverze	7.4	5.6	9.8	10.4
Přívětivost	5.3	26.2	6.9	7.4
Svědomitost	21.7	7.0	21.8	24.0
Emocionální stabilita	3.3	2.9	3.8	3.7
Imaginace/Otevřenost	3.1	3.9	5.3	4.8
Big-Five	40.8	45.6	47.6	50.3

Poznámky: SR = self-rating; PR = peer-rating. Počet respondentů: self-rating čeština $N = 368$, peer-rating čeština $N = 415$, self-rating němčina $N = 401$, peer-rating němčina $N = 383$.

Analýza self- a peer-ratingu v češtině i v němčině poskytla pětifaktorové řešení. Otázkou je, zda lze těchto pět faktorů interpretovat v rámci modelu Big-Five. F. Ostendorf (1990) takovou interpretaci německých faktorů potvrdil. Deset expertů obdrželo instrukce vymezující Normanovy faktory Big-Five. Podle nich posuzovali, jak přídavná jména, obsažená v bipolárních ratingových škálách, odpovídají Normanovu modelu Big-Five (prováděli hodnocení prototypičnosti přídavných jmen vzhledem k Normanovu modelu). Korelacemi faktorových nábojů faktorů z bipolárních ratingových škál s faktorovými náboji odvozenými z hodnocení prototypičnosti přídavných jmen F. Ostendorf ověřil, že struktura Big-Five se na 171 bipolárních škálách v němčině přesvědčivě replikovala.

V češtině nebylo hodnocení prototypičnosti přídavných jmen obsažených v bipolárních ratingových škálách vzhledem k Normanovým faktorům Big-Five provedeno. Východiskem pro interpretaci českých faktorů proto byly koeficienty kongruence mezi českými a německými rotovanými faktory. Hodnoty těchto koeficientů ukazuje tabulka 3.

Hodnoty koeficientů kongruence dokumentují vysokou míru shody ratingových faktorů v obou jazycích (self-rating 0.88 – 0.92, peer-rating 0.87 – 0.92) i ve skupinách (české skupiny 0.93 – 0.97, německé skupiny 0.97 – 0.98). České faktory proto můžeme interpretovat jako faktory Big-Five. Interpretace jednotlivých faktorů je zřejmá také z údajů v tabulkách 4 – 8, v nichž je uvedeno prvních dvacet proměnných s nejvyšším faktorovým nábojem pro každý z pěti faktorů Big-Five.

Tab. 3 Kongruence faktorů Big-Five mezi skupinami respondentů (self- a peer-rating) a jazyky (čeština a němčina)

	Německé faktory					České faktory									
	Self-rating					Peer-rating					Self-rating				
	Ex.	Př.	Sv.	Es.	I/O	Ex.	Př.	Sv.	Es.	I/O	Ex.	Př.	Sv.	Es.	I/O
Němčina Peer-rating	98	98	98	97	98										
Čeština Self-rating	88	92	90	90	88	89	91	90	90	88					
Čeština Peer-rating	87	91	91	87	88	87	92	91	90	89	97	96	98	93	96

Poznámky: V tabulce jsou uvedeny koeficienty kongruence mezi hlavními komponentami rotovanými Varimaxem a extrahovanými na základě analýzy 171 bipolárních ratingových škál publikovaných W. T. Normanem (1963), R. R. McCraem a P. T. Costou (1987), O. Johnem (1983), D. Peabodym (1984, 1987), D. Peabodym a L. R. Goldbergem (1989) a L. R. Goldbergem (1989). Počty respondentů: self-rating čeština, $N = 368$; peer-rating čeština, $N = 415$; self-rating němčina, $N = 401$; peer-rating němčina $N = 383$. Ex. - Extraverze, Př. - Přívětivost, Sv. - Svědomitost, Es. - Emocionální stabilita, I/O - Imaginace/Otevřenost.

Interpretace faktorů

První faktor vyjadřuje EXTRAVERZI. Faktor sytí bipolární škály jako např. *družný – samotářský, uzavřený – družný, povídavý – tichý, nespolečenský – společenský* (srov. tab. 4).

Druhý faktor interpretovatelný jako PŘÍVĚTIVOST tvořila přídavná jména jako např. *útočný – pokojný, nemilosrdný – soucitný, shovívavý – nelítostný, cynický – důvěřivý* (srov. tab. 5).

Třetí faktor lze interpretovat jako SVĚDOMITOST. Objevují se v něm bipolární škály jako např. *pečlivý – nepečlivý, zodpovědný – nezodpovědný, nedbalý – svědomitý, pořádný – nepořádný* (srov. tab. 6).

Faktor EMOCIONÁLNÍ STABILITA sytí bipolární škály jako např. *vyrovnaný – nervózní, nervózní – uvolněný, napjatý – uvolněný, klidný – znepokojující se* (srov. tab. 7).

Pátý faktor byl na základě přídavných jmen jako např. *obrazotvorný – jednoduchý, prostý, přzemní – obrazotvorný, nepřemýšlivý, omezený – intelektuální, vzdělaný – nevzdělaný* pojmenován IMAGINACE / OTEVŘENOST (srov. tab. 8).

Přídavná jména s nejvyšším faktorovým nábojem pro jednotlivé faktory Big-Five z této studie a z Big-Five faktorů odvozených z reprezentativního seznamu českých dispozičních deskriptorů (Hřebíčková, 1996a) byla využita při vytváření ratingového inventáře 60 českých markerů Big-Five (Hřebíčková, 1996b).

Tab. 4 171 bipolárních ratingových škál. 20 proměnných s nejvyšším faktorovým nábojem sytících faktor EXTRAVERZE

Č.	Bipolární ratingové škály	Extraverze				Přívětivost				Svědomitost				Emoc. stabilita				Imaginace/Otevřen.			
		1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4
1.	družný	77	71	80	77	16	13	08	14	18	-01	04	01	03	00	17	05	02	03	02	03
98.	uzavřený	-77	-70	-78	-79	-18	-29	03	-07	-07	01	01	06	-11	-09	-15	01	-04	-01	-07	-03
121.	samotářský	-76	-77	-76	-77	-14	-24	-10	-17	-16	-10	07	04	-11	-03	-15	-04	-09	-09	-00	-03
42.	samotářský vyhledávající																				
161.	povídavý	-73	-73	-51	-50	-16	-19	-16	-26	-06	02	14	11	-03	03	10	11	-09	-04	18	13
115.	uzavřený	72	63	74	74	-00	11	-11	-03	-01	-00	01	-02	-11	-19	02	-04	10	-04	11	06
21.	povídavý	-70	-60	-70	-67	-24	-38	-25	-25	-12	-14	04	03	-12	-07	-10	-01	-04	-02	-14	-22
105.	nespolečenský	68	61	78	71	05	22	-06	-01	-01	01	03	07	-10	-17	-01	-06	04	-00	09	04
87.	veselý	-67	-68	-78	-78	-19	-26	-13	-18	-16	-18	-01	-07	-06	-00	-12	-04	-18	-20	-10	-07
118.	nesmělý	63	66	65	52	10	28	18	30	-04	-05	-14	-30	13	12	26	18	12	12	04	00
112.	nesmělý	-59	-60	-67	-67	20	10	-07	-13	-31	-26	-06	-07	-27	-18	-31	-19	-11	-06	-13	-11
155.	nesmělý	-58	-63	-35	-33	06	07	05	14	-25	-27	-01	-12	-30	-22	-49	-43	-10	-04	-15	-19
22.	přátelský	-58	-49	-73	-72	15	11	-02	03	02	-04	08	09	-12	-12	-26	-17	-09	04	-15	-24
158.	stydlivý	58	44	66	57	36	48	41	50	22	21	14	10	-04	00	08	08	17	36	02	06
26.	veselý	-57	-56	-53	-63	22	19	27	34	-30	-24	-23	-28	-30	-15	-35	-22	-15	-19	-17	-21
137.	střízlivý	57	56	65	56	26	40	27	32	15	11	06	04	15	19	41	41	22	17	12	05
129.	temperamentní	-56	-63	-62	-55	06	-00	-19	-20	12	22	24	28	02	12	-07	04	-10	-10	-19	-27
51.	otevřený	55	47	03	11	-27	-12	-41	-41	03	-01	-26	-28	-17	-27	-59	-57	16	15	02	-01
106.	srdečný	55	56	76	67	19	39	23	30	20	17	-01	01	03	09	02	06	-03	-05	14	15
59.	aktivní	53	53	68	60	28	46	42	47	15	14	04	02	14	06	09	02	11	12	06	13
	neaktivní, pasivní	53	56	64	57	04	10	-01	-08	44	40	40	33	14	13	18	17	27	25	16	27

Poznámky: 1 = self-rating v češtině, N = 368; 2 = peer-rating v češtině, N = 415; 3 = self-rating v němčině, N = 401; 4 = peer-rating v němčině, N = 383. Č. = číslo škály v seznamu 171 bipolárních ratingových škál. Škály jsou seřazeny podle velikosti faktorových nábojů self-ratingu faktoru Extraverze v češtině. Faktorové náboje ≥ 0.30 jsou vyznačeny tučně.

Tab. 5 171 bipolárních ratingových škál. 20 proměnných s nejvyšším faktorovým nábojem. sytících faktor PŘÍVĚTIVOST

Č.	Bipolární ratingové škály	Extraverze				Přívětivost				Svědomitost				Emoc. stabilita				Imaginace/Otevřen.			
		1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4
55.	útočný	26	09	11	10	-68	-63	-69	-65	-04	-16	-09	-11	-14	-26	-23	-34	-02	-11	-05	-09
134.	nemilosrdný	-14	-06	-12	-16	-66	-73	-71	-67	-11	-13	-07	-21	-03	-05	13	11	-11	-18	-14	-18
125.	necitelný	-14	-09	-26	-37	-65	-69	-51	-50	-16	-17	-22	-19	01	-02	14	08	-14	-22	-37	-42
32.	shovívavý	05	09	05	02	64	74	69	70	07	06	03	11	07	15	13	27	13	11	21	12
84.	cynický	-13	-13	-09	-08	-60	-66	-54	-49	-10	-12	01	-04	07	-02	03	19	05	-09	29	23
157.	laskavý	18	18	29	32	62	62	62	58	26	30	17	23	03	11	06	09	27	27	28	33
53.	vzdorovitý	03	06	-39	-38	-59	-59	-36	-39	-05	-13	-05	01	-08	-18	-18	-24	19	05	-34	-35
132.	podezřívavý	-17	-12	-32	-26	-59	-53	-51	-58	-04	-07	02	-08	-09	-29	-15	-12	02	-10	07	00
86.	pyšný	11	12	24	26	-58	-69	-44	-44	-08	-05	-01	-10	-02	05	-02	00	11	08	25	20
95.	popudlivý	03	-02	12	03	-58	-57	-59	-59	03	-06	01	-14	-24	-28	-44	-36	-10	-10	-07	-08
35.	svěhlavý	11	15	02	-05	-57	-53	-69	-69	00	00	04	-00	-13	-15	-11	-18	02	00	-13	-23
159.	strohý	08	08	-04	-06	-56	-58	-63	-61	02	-06	24	22	-08	-12	-07	-17	00	-16	-07	-04
83.	shovívavý	12	11	26	20	58	64	64	66	29	20	12	27	17	17	16	23	14	25	06	13
64.	mírný	-24	-14	-06	-01	55	50	68	69	17	15	16	18	38	45	28	39	09	12	07	11
96.	domyšlivý	13	03	13	06	-54	-62	-45	-43	-16	-23	-19	-31	-05	-11	-07	-08	-00	-01	11	04
138.	hrubý	-08	-13	-09	-08	-54	-55	-62	-55	-34	-34	-24	-36	-01	-06	-06	-06	-24	-32	-27	-29
74.	individualistický	-13	-06	26	28	-52	-55	-24	-29	-20	-13	10	10	01	-07	24	16	33	24	43	46
135.	strojený	-34	-28	-49	-37	-52	-55	-39	-39	-21	-19	-16	-29	-20	-26	-11	-14	-18	13	-05	-13
139.	nečestný	-15	-17	-23	-17	-50	-46	-53	-49	-38	-46	-35	-44	-07	-08	-06	-20	-20	-24	-32	-23
147.	náročný	-04	01	-12	-15	-50	-53	-46	-44	01	04	06	-02	-04	-17	-18	-24	08	10	-04	-11

Poznámky: 1 = self-rating v češtině, N = 368; 2 = peer-rating v češtině, N = 415; 3 = self-rating v němčině, N = 401; 4 = peer-rating v němčině, N = 383.
 Č. = číslo škály v seznamu 171 bipolárních ratingových škál. Škály jsou seřazeny podle velikosti faktorových nábojů self-ratingu faktoru Přívětivost v češtině. Faktorové náboje ≥ 0.30 jsou vyznačeny tučně.

Tab. 6 171 bipolárních ratingových škál. 20 proměnných s nejvyšším faktorovým nábojem sytějších faktor SVĚDOMITOST

Č.	Bipolární ratingové škály	Extraverze				Přívětivost				Svědomitost				Emoc. stabilita				Imaginace/Otevřen.			
		1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4
48.	pečlivý	11	10	06	01	27	29	11	18	69	71	78	76	12	-05	04	02	09	17	09	13
10.	zodpovědný	13	12	12	15	17	31	21	26	68	68	67	73	05	08	01	08	12	21	18	15
170.	nedbalý	-10	-16	-12	-13	-27	-25	-06	-15	-68	-73	-79	-77	-16	02	-06	-02	-11	-14	-06	-12
15.	pořádný	14	06	01	-03	18	24	16	19	67	63	76	67	15	-06	03	-02	03	17	-01	03
76.	rozvážný	-08	05	-27	-24	14	19	26	21	66	62	64	65	24	26	17	31	14	20	12	19
14.	nepořádný	-02	-04	08	08	-11	-22	-12	-13	-65	-68	-71	-69	-11	00	-09	01	-17	-17	-19	-21
58.	nespolehlivý	-11	-08	-14	-12	-25	-35	-16	-22	-64	-67	-69	-74	-02	-01	05	-00	-23	-21	-23	-18
152.	spolehlivý	11	20	22	11	27	39	21	28	63	56	71	69	06	03	-05	09	18	23	11	14
149.	systematický	11	15	03	03	11	04	06	13	62	60	76	76	17	16	16	14	23	30	-10	-00
164.	líný	-28	-28	-16	-20	-20	-19	-10	-14	-60	-65	-68	-70	-20	03	-06	-03	02	-05	-05	-06
65.	dochvilný	-01	04	11	04	14	21	10	26	58	54	58	57	00	08	-04	-03	04	01	-07	-02
12.	vážný	-27	-24	-26	-24	10	04	10	10	57	65	63	70	02	-01	-03	06	06	24	07	13
34.	pevný	15	19	21	10	06	11	10	20	57	58	58	54	37	34	46	49	09	08	07	05
62.	opatrný	-18	-15	-31	-29	15	09	20	15	57	61	62	69	22	27	-09	-01	06	09	-03	11
94.	vytrvalý	23	29	18	18	08	08	11	12	57	71	61	65	35	13	29	32	17	20	18	13
18.	rozhodný	33	38	43	34	01	13	-12	-15	56	55	47	56	27	10	29	30	14	23	24	21
82.	praktický	31	32	39	32	01	11	07	18	56	47	37	28	15	16	16	18	08	12	05	26
93.	mající slabou vůli	09	10	09	16	-04	00	00	04	56	65	62	67	40	22	29	30	09	18	29	18
	sebekázeň																				
120.	praktický	15	17	01	-02	00	-00	-10	-10	55	50	56	56	13	06	16	15	-11	-15	00	-02
117.	bezstarostný	03	10	-01	-08	-13	02	-05	-10	-55	-62	-74	-74	10	15	-10	03	07	-00	-08	-16

Poznámky: 1 = self-rating v češtině, N = 368; 2 = peer-rating v češtině, N = 415; 3 = self-rating v němčině, N = 401; 4 = peer-rating v němčině, N = 383.
 Č. = číslo škály v seznamu 171 bipolárních ratingových škál. Škály jsou seřazeny podle velikosti faktorových nábojů self-ratingu faktoru Svědomitost v češtině. Faktorové náboje ≥ 0.30 jsou vyznačeny tučně.

Tab. 7 171 bipolárních ratingových škál. 20 proměnných s nejvyšším faktorovým nábojem sytících faktor EMOCIONÁLNÍ STABILITA

Č.	Bipolární ratingové škály	Extraverze				Přívětivost				Svědomitost				Emoc. stabilita				Imaginace/Otevřen.			
		1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4
63.	vyrovnaný	06	13	12	06	11	20	24	32	27	25	06	04	75	71	75	72	13	12	05	05
99.	nervózní	-30	-23	-06	-08	-11	-22	-22	-30	-05	01	-03	-04	-74	-65	-74	-70	-13	-12	-09	-09
130.	napijatý	-24	-12	-09	-07	-17	-38	-24	-33	-06	-00	01	06	-73	-61	-71	-63	-08	-04	-02	-11
62.	klidný	-00	00	11	-08	15	19	12	13	14	07	06	-02	70	72	64	51	08	11	06	02
131.	vyrovnaný	-02	12	-31	-25	30	42	38	35	18	24	24	28	66	53	50	61	24	18	09	01
128.	klidný	-17	06	-19	-34	32	50	40	39	18	16	07	12	66	54	61	60	07	11	-00	-02
122.	klidný	15	34	21	07	15	23	03	11	15	09	14	19	63	61	64	69	11	11	19	13
16.	uvolněný	37	34	24	19	10	32	21	28	08	-02	03	-01	59	57	68	67	15	06	03	08
104.	sebejistý	38	54	49	47	-21	-19	-11	-19	33	29	29	29	52	32	55	52	22	13	17	17
25.	emocionálně stabilní	02	18	20	14	11	23	05	13	40	42	36	38	52	46	62	58	03	06	07	03
169.	nejistý	-41	-49	-46	-43	02	-02	02	12	-33	-35	-35	-37	-52	-38	-54	-51	-22	-13	-11	-15
108.	stabilní	17	31	16	10	14	30	25	25	48	53	47	51	50	33	58	54	11	04	06	06
142.	klidný	-32	-16	-09	-17	33	32	49	48	23	14	08	19	47	61	63	62	-08	04	02	02
150.	spokojený sám se sebou	18	40	41	29	08	-05	05	06	20	34	20	23	47	33	57	59	28	08	10	02
79.	sebejistý	31	46	38	33	-13	-22	-12	-15	27	21	35	37	45	35	40	41	30	10	23	15
72.	nestabilní	-15	-19	-20	-21	-07	-24	-04	-07	-41	-54	-43	-45	-45	-39	-62	-58	-11	-11	-11	-11
109.	statečný	29	40	13	14	-22	-01	-08	-03	20	21	16	12	43	37	64	60	18	-00	-12	-20
143.	nenucený	44	43	50	45	01	15	15	24	15	19	10	06	42	43	43	30	22	12	03	09
145.	nespokojený	-27	-23	-39	-26	-34	-40	-25	-32	-21	-26	-20	-25	-41	-43	-54	-53	-01	-05	-07	-05
93.	mající sebekázeň	09	10	09	16	-04	00	00	04	56	65	62	67	40	22	29	30	09	18	29	18
	vůli																				

Poznámky: 1 = self-rating v češtině, N = 368; 2 = peer-rating v češtině, N = 415; 3 = self-rating v němčině, N = 401; 4 = peer-rating v němčině, N = 383. Č. = číslo škály v seznamu 171 bipolárních ratingových škál. Škály jsou seřazeny podle velikosti faktorových nábojů self-ratingu faktoru Emocionální stabilita v češtině. Faktorové náboje ≥ 0.30 jsou výtěstěny tučně.

Tab. 8 171 bipolárních ratingových škál. 20 proměnných s nejvyšším faktorovým nábojem sytících faktor IMAGINACE/OTEVŘENOST

Č.	Bipolární ratingové škály	Extraverte				Přívětivost				Svědomitost				Emoc. stabilita				Imaginace/Otevřen.			
		1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4
37.	obrazotvorný jednoduchý, prostý	08	07	09	11	-02	15	11	14	05	15	01	06	11	05	-04	-09	67	66	64	72
54.	přízemní obrazotvorný	-06	-16	-20	-20	-11	-28	-07	-16	-08	-14	40	46	-18	-11	18	24	-61	-63	-38	-37
88.	nepřemýšlivý, intelektuální omezený	-18	-21	07	03	-16	-25	-04	-03	-19	-28	-27	-37	-13	-10	-08	-09	-59	-63	-65	-69
162.	vzdělaný neobrazotvorný	13	17	09	08	16	19	17	22	33	31	35	37	01	12	-01	03	59	66	51	59
27.	obrazotvorný naivní	08	22	27	31	13	30	10	11	15	17	02	06	13	07	03	06	57	54	63	67
39.	vzdělaný hloupý	18	22	06	07	05	09	04	06	28	34	44	41	16	21	10	14	53	63	53	57
166.	inteligentní jednoduchý	13	14	11	13	18	21	03	09	32	33	27	32	03	11	12	11	52	66	66	64
4.	jednoduchý složitý	10	09	08	07	11	14	21	23	14	-08	12	02	07	15	18	21	-52	-61	-47	-50
11.	jednoduchý komplikovaný	09	10	15	17	15	12	28	34	01	-06	19	05	16	17	34	32	-52	-59	-41	-40
36.	přemýšlivý neinformovaný	00	09	-05	-08	09	10	12	09	42	41	44	51	12	25	-09	01	51	51	54	57
163.	informovaný neinformovaný	14	28	17	10	08	00	02	07	37	38	34	41	05	18	21	15	51	51	56	66
102.	zaostalý vzdělaný	-15	-17	-06	-09	-17	-10	-07	-13	-18	-28	-30	-36	-01	-07	-10	-05	-50	-61	-66	-67
13.	kultivovaný nekultivovaný	14	10	-08	-10	20	30	24	12	38	47	34	35	04	07	06	-00	49	50	27	32
30.	neznalý znalý	-15	-22	-02	-06	-04	-14	00	-07	-27	-35	-23	-36	-17	-11	-13	-07	-49	-54	-60	-69
73.	netvořivý tvořivý	-21	-27	-11	-19	-06	-13	-07	-14	-25	-40	-05	-05	-26	-14	-09	-03	-49	-45	-60	-64
49.	originální konvenční	24	27	28	31	-07	05	-06	02	10	01	-21	-22	21	19	01	10	48	47	50	56
80.	inteligentní neinteligentní	24	18	08	15	09	13	01	07	31	31	23	32	02	13	08	12	48	66	67	67
19.	neumělecký umělecký	-09	-01	-03	-03	-10	-25	-10	-09	12	-09	08	08	-12	08	01	10	-46	-51	-50	-59
20.	nezvídavý zvídavý	-22	-38	-12	-19	02	-10	-09	-03	00	-14	-26	-38	06	10	-08	-03	-40	-35	-53	-57
127.	vnímavý nevnímavý	21	26	10	15	33	36	-01	04	34	37	32	33	03	04	11	09	39	44	62	66

Poznámky: 1 = self-rating v češtině, N = 368; 2 = peer-rating v češtině, N = 415; 3 = self-rating v němčině, N = 401; 4 = peer-rating v němčině, N = 383.
 Č. = číslo škály v seznamu 171 bipolárních ratingových škál. Škály jsou seřazeny podle velikosti faktorových nábojů self-ratingu faktorů Imaginace/Otevřenost v češtině. Faktorové náboje ≥ 0.30 jsou vyznačeny tučně.

Ve faktorové analýze je nejkritičtější okamžik, kdy se rozhoduje o počtu významných faktorů. Dodnes neexistuje jednotný postup a řešení tohoto problému je subjektivní. Mnoho autorů doporučuje zvýšit objektivitu rozhodování o počtu extrahovaných faktorů pomocí různých kritérií a metod, ale ani tato cesta nevede k jednoznačnému řešení problematiky extrakce faktorů. Vzhledem k tomu, že není možné objektivně určit, kolik významných faktorů je obsaženo v korelační matici, byl výzkum omezen na prověření toho, zda lze ve všech zkoumaných souborech interpretovat prvních pět faktorů v rámci Normanova modelu Big-Five. Takovou interpretaci v němčině potvrdilo hodnocení prototypičnosti přídavných jmen obsažených ve 171 škálách vzhledem k Normanovu modelu Big-Five. Interpretace českých faktorů ve smyslu Big-Five byla potvrzena na základě hodnot koeficientů kongruence mezi německými a českými faktory. I když by bylo možné extrahovat i vícefaktorová řešení, upřednostnili jsme z praktických důvodů řešení s pěti faktory. Pětifaktorová struktura vyvozená z analýzy přeložených markerů Big-Five sloužila jako validizační kritérium při interpretaci struktury původních českých faktorů (viz poznámka 2).

Goldberg (1980, 1989) ověřoval, do jaké míry jsou výsledky faktorové analýzy ovlivněny použitím různých metod rotace faktorů. Zjistil, že kolmá nebo šikmá rotace faktorovou strukturu nezmění. Ostendorf (1990) tyto závěry potvrdil. Průměrná hodnota koeficientů kongruence 0.99 mezi faktory získanými z kolmé rotace Varimaxem a faktory získanými z šikmé rotace Promaxem potvrzuje, že obě struktury jsou téměř identické. V této studii jsme dali přednost kolmé rotaci Varimaxem, i když obdobné výsledky poskytla i rotace Promaxem, zejména proto, že rotace Varimaxem je používána ve všech srovnatelných studiích.

Faktorová analýza 171 bipolárních ratingových škál, přeložených do češtiny a do němčiny z americké angličtiny (markery Big-Five), identifikovala očekávanou pětifaktorovou strukturu interpretovatelnou ve smyslu Big-Five. Koeficienty kongruence potvrzují shody ratingových faktorů v obou jazycích (self-rating 0.88 – 0.92, peer-rating 0.87 – 0.92) i ve skupinách (české skupiny 0.93 – 0.97, německé skupiny 0.97 – 0.98).

V prvních třech faktorech se mezi 20 proměnnými s nejvyšším nábojem vyskytují nejčastěji NEO škály P. T. Costy a R. R. McCraeho, zkonstruované k měření těchto faktorů. V prvním faktoru *Extraverze* se kromě NEO škál uplatňují Peabodyho a Goldbergovy markery (1989) pro *Impulse expression* a *Assertiveness*. V amerických výzkumech D. Peabodyho (1987) a D. Peabodyho a L. R. Goldberga (1989) sytily faktor *Extraverze* především pojmy zařazené do kategorie *Assertiveness* (aktivita, sebejistota, vytrvalost). NEO škála *veselý – vážný* zařazená P. T. Costou a R. R. McCraem jako marker pro faktor *Přívětivost* sytí v našem případě faktor *Extraverze*. V druhém (*Přívětivost*) a třetím (*Svědomitost*) faktoru se mezi 20 proměnnými s nejvyšším faktorovým nábojem nejčastěji uplatňují kromě NEO škál Peabodyho a Goldbergovy markery (1989) pro *Unassertiveness* (ve faktoru *Přívětivost*) a *Conscientiousness* (ve faktoru *Svědomitost*). Faktor *Svědomitost* vyčerpává nejvíce rozptylu jak v české, tak i v německé analýze markerů Big-Five. Mezi 20 proměnnými s nejvyšším nábojem ve čtvrtém faktoru *Emocionální stabilita* se rovnoměrně vyskytují NEO a Johnovy markery pro tento faktor. Na operacionalizaci pátého faktoru, o jehož interpretaci se nejvíce diskutuje, se podílely Johnovy markery pro faktor *Culture*, který vyjadřuje spíše kontrolované aspekty inteligence. O něco méně se uplatnilo NEO škál pro faktor *Openness to Experience*, které vyjadřují spíše expresivní aspekty inteligence. Proto jsme faktor pojmenovali jako *Imaginace/Otevřenost*. Studie potvrdila americké výsledky v tom, že škály, sytící pátý faktor, velmi často sekundárně sytí také třetí faktor – *Svědomitost* (McCrae, Costa, 1985, 1987; Peabody, Goldberg, 1989).

LITERATURA

- Caprara, G.V. – Perugini, M.: Personality described by adjectives: The generalizability of the Big-Five to the Italian lexical context. *European Journal of Personality*, 8, 1994, 357-369.
- Čermák, I. – Hřebíčková, M. – Osecská, L.: Lexikální přístup k osobnosti III: Ověřování „Big-Five“. *Čs. psychologie*, 38, 1994, 43-52.
- De Raad, B.: The replicability of Big-Five personality dimensions in three word-classes of the Dutch language. *European Journal of Personality*, 6, 1992, 15-29.
- Di Blas, L. – Forzi, M.: A further step towards the Italian taxonomy of personality descriptive terms. Seventh Conference on Personality Psychology, EAPP, Madrid, 1994.
- Goldberg, L.: Some ruminations about the structure of individual differences: Developing a common lexicon for the major characteristics of human personality. Symposium Personality: Beyond and Beneath the Factors. Honolulu, Hawaii, 1980.
- Goldberg, L.R.: Language and individual differences: The search for universals in personality lexicons. In: L. Wheeler (Ed.): *Review of Personality and Social Psychology*. Vol.2., Beverly Hills, Sage 1981, 141-165.
- Goldberg, L.R.: The magical number five, plus or minus two: Some considerations on the dimensionality of personality descriptors. Research Seminar, Baltimore, Gerontology Research Center, 1983.
- Goldberg, L.R.: Standard markers of the Big-Five factor structure. The Invited Workshop on Personality Language. Groningen, University of Groningen, 1989.
- Goldberg, L.R.: An alternative „description of personality“: The Big-Five factor structure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59, 1990, 1216-1229.
- Hřebíčková, M.: Lexikální přístup k osobnosti I: Historický přehled taxonomických výzkumů. *Čs. psychologie*, 37, 1993, 455-468.
- Hřebíčková, M. – Čermák, I. – Osecská, L.: Lexikální přístup k osobnosti II: Pětifaktorová struktura popisu osobnosti založená na analýze lexika. *Čs. psychologie*, 37, 1993, 491-500.
- Hřebíčková, M.: Pětifaktorová struktura popisu osobnosti. (Disertační práce.) Filozofická fakulta Karlovy univerzity, Praha, 1996a.
- Hřebíčková, M.: České markery pro zjišťování struktury Big-Five. Psychologický ústav AV ČR, Brno, 1996b (nepublikovaný rukopis).
- Iraegui, A. – Anivarró, E.M. – Quevedo – Aguado, M. P.: Comparative analysis of linguistic descriptors of personality in English, American, German and Spanish. Seventh EAPP Conference, Madrid, 1994.
- John, O.: Effects of language and culture on trait attribution and evaluation: A preliminary report of methodology and some results. Department of Psychology, University of Oregon, 1983.
- John, O. – Goldberg, L.R. – Angleitner, A.: Better than the alphabet: Taxonomies of personality-descriptive terms in English, Dutch, and German. In: H. Bonarius, G. Van Heck, N. Smid, (Eds.): *Personality Psychology in Europe: Theoretical and Empirical Developments*. Vol.1., Lisse, Swets and Zeitlinger 1984, 83-100.
- Kaiser, H.F.: The varimax criterion for factor analytic rotation in factor analysis. *Psychometrika*, 23, 1958, 187-200.
- McCrae, R.R. – Costa, P.T.: Updating Norman's „adequate taxonomy“: Intelligence and personality dimensions in natural language and in questionnaires. *Journal of Personality and Social Psychology*, 49, 1985, 710-721.
- McCrae, R.R. – Costa, P.T.: Validation of the five-factor model of personality across instruments and observers. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 1987, 81-90.
- Norman, W.T.: Toward an adequate taxonomy of personality attributes: Replicated factor structure in peer nomination personality ratings. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 66, 1963, 574-583.
- Ostendorf, F.: Sprache und Persönlichkeitsstruktur: Zur Validität des Fünf-Faktoren-Modells der Persönlichkeit. Regensburg, S. Roderer Verlag, 1990.
- Peabody, D.: Personality dimensions through trait inferences. *Journal of Personality and Social Psychology*, 46, 1984, 384-403.
- Peabody, D.: Selecting representative trait adjectives. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 1987, 59-71.
- Peabody, D. – Goldberg, L.R.: Some determinants of factor structures from personality-trait descriptors. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57, 1989, 552-567.
- Szarota, P.: Five factors of Polish personality. VIIth Meeting of International Society for the Study of Individual Differences, ISSID, Warsaw, 1995.
- Szirmák, Z. – De Raad, B.: Taxonomy and structure of Hungarian personality traits. *European Journal of Personality*, 8, 1994, 95-117.
- Šmeljev, A.G. – Pochilko, V.I.: A taxonomy-oriented study of Russian personality-trait names. *European Journal of Personality*, 7, 1993, 1-17.

SHRNUTÍ

Do češtiny a do němčiny byly přeloženy bipolární ratingové inventáře vyvinuté americkými autory k identifikaci Big-Five. Analýzou 171 bipolárních přídavných jmen bylo sledováno několik cílů: 1. Potvrdit existenci očekávané struktury Big-Five na bipolárních ratingových škálách v češtině a v němčině. 2. Zjistit, zda faktory odvozené z analýzy markerů Big-Five mají v češtině i v němčině shodný obsah. 3. Vybrat vhodné rysové deskriptory reprezentující jednotlivé dimenze Big-Five v češtině. 4.

Vytvořit validizační kritérium při interpretaci faktorů z reprezentativního souboru dispozičních přídavných jmen.

Analýza hlavních komponent 171 bipolárních škál při self- i peer-ratingu poskytla pět dominantních faktorů v češtině i v němčině. Hodnoty koeficientů kongruence dokazují vysokou míru shody ratingových faktorů v obou jazycích i skupinách. Extrahované české i německé faktory můžeme interpretovat ve smyslu pětifaktorového modelu jako *Extraverze*, *Přívětivost*, *Svědomitost*, *Emocionální stabilita* a *Imaginace/Otevřenost*.